

Pyhästä Henrikistä Irja Askolaan

Suomalaiset piispaelämäkerrat 1795–2022

SIMO HEININEN

Suomen keskiaikaisessa kirkossa ja sen perinnettä jatkavassa luterilaisessa kirkossa on ollut kaikkiaan 135 piispaa. Keskiajan Suomi muodosti yhden hiippakunnan. Reformaatiokaudella perustettiin itäinen eli Viipurin hiippakunta, Venäjän vallan aikana pohjoinen Oulun hiippakunta. Nyt hiippakuntia on kahdeksan. Arkkihiippakunnassa on myös toinen piispanvirka, joten nykyiseen piispakollegioon kuuluu yhdeksän jäsentä.

Pyhän Henrikin legenda aloittaa suomalaisen kirjallisuuden, ja Turun tuomiokirkon piirissä syntynyt piispaluettelo suomalaisen historiankirjoituksen. Piispaluettelo täydennettiin keskiajan lopulla, ja Paulus Juusten kirjoitti sen pohjalta piispainkronikan, joka painettiin ensi kerran vasta vuonna 1728. Henrik Gabriel Porthan julkaisi piispaluettelon kommentein varustettuna tuhatsivuisena laitoksena, josta tuli Suomen historian perusteos.

Juustenin kronikka päättyy kirjoittajaan itseensä, mutta eräistä Ruotsin vallan ajan myöhemmistä piispoista julkaistiin sittemmin

ruumissaarnoihin liitettyjä elämäkertoja ja muistopuheita.

Olen koonnut oheiseen bibliografiaan vuodesta 1795 alkaen ilmestyneet piispaelämäkerrat. Mukana on myös teoksia, jotka rajoittuvat vain johonkin osaan päähenkilönsä elämäntyöstä (esim. Holm 1906, Gummerus 1956, Kouri 1984, Ijäs 1993, Tarkiainen 2007, Pajunen 2008, Krapu 2009, Jalovaara 2021, Mustakallio 2022). Olen rajannut pois kaunokirjalliset teokset, muistelmat ja omaelämäkerrat.

Bibliografiassa on 83 nimekettä. Kolmannes niistä on piispojen käsialaa. Jacob Tengström, Juho Rud. Forsman, Jaakko Gummerus, Alekski Leh-tonen, Yrjö Wallinmaa, Max von Bonsdorff, Osmo Alaja, Mikko Juva, Kalevi Toiviainen ja Gustav Björkstrand ovat jatkaneet Juustenin perinnettä ja kirjoittaneet edeltäjistään ja virkaveljistään.

Bibliografiaan on valikoitunut 46 piispaa. Eniten huomiota ovat saaneet osakseen Suomen historian portaalihahmot. Pyhän Henrikin työstä kristinuskon juurruttamiseksi ei tiedetä paljon.

Tämän takia Henrikiä koskevat teokset (Rinne 1932, Maliniemi 1942, Haavio 1948, Heikkilä 2006 ja 2009) kertovat keskiaikaisen legendan tavoin pääasiassa Suomen apostolin ja marttyyrin muistosta ja kultista.

Mikael Agricola oli ensimmäinen luterilainen Turun hiippakunnan johdossa. Hänen piispuuskautensa jäi lyhyeksi, ja elämäntyönsä hän oli tehnyt jo aikaisemmin. Olen jättänyt bibliografian ulkopuolelle Agricolaa koskevan runsaan kielitieteellisen kirjallisuuden. Hänen elämäntyöstään on kirjoitettu suomeksi (Gummerus 1908 ja 1956, Tarvainen 1957, Tarkiainen & Tarkiainen 1985, Heininen 2007, Tarkiainen 2007), ruotsiksi (Heininen 2017), saksaksi (Gummerus 1941) ja englanniksi (Häkkinen 2015).

Myöhemmistä piispoista kiinnostavia ovat olleet Gezeliuksen dynastian kolme piispaa (J. J. Tengström 1825 ja 1833, Grotenfelt 1908, Lehtonen 1931, Laasonen 1977, 1988 ja 2009). Ensimmäisestä arkkipiispasta Jacob Tengströmistä on neljä teosta (Schybergson 1899, Nikander 1913, Anthoni 1923-1928 ja Björkstrand 2012), samoin itsenäisyyden alkuajan poliittisesta johtajasta Lauri Ingmanista (Vares 1993 ja 1996, Välimäki 1994 ja 1998).

Useimmista Henrikin jälkeisistä keskiajan piispoista on säilynyt niukasti tietoja. Tämä on tarjonnut mahdollisuuden historiallisten romaanien ja näytelmien laatijoille. Niitä on kirjoitettu Tuomaasta, Maunu Tavastista ja Olavi Maununpojasta. Ensimmäinen tieteellinen elämäkerta on Birgit Klockarsin väitöskirja Hemmingistä (1960). Se suomennettiin 2017 siinä toivossa, että paavinistuin jatkaisi autuaan Hemmingin kanoisointia, jonka reformaatio keskeytti. Maunu Tavastista ja Olavi Maununpojasta on yhteinen esitys (Palola 1997).

Viimeinen katolinen Turun piispa Martinus Skytte on jäänyt ilman elämäkerta, samoin kuin Agricolan jälkeinen Petrus Follingius, jonka Juusten katsoi kelvottomaksi virkaansa. Seuraavat Turun piispat isoonvihaan saakka ovat saaneet elämäkertansa: Paulus Juusten (Schmidt 1942 ja Heininen 2012), Ericus Erici Sorolainen (Holmström 1937 ja Kouri 1985), Isaacus Rothovius (Jacob Tengström 1796-1813 ja Parvio 1959),

Eskil Petraeus (Perälä 1928), Johannes Terserus (Jacob Tengström 1795 ja Holm 1906) sekä Johannes Gezelius vanhempi (J. J. Tengström 1825 ja Laasonen 1977) ja nuorempi (J. J. Tengström 1833, Laasonen 1988 ja 2009).

Itäinen hiippakunta jäi läntisen varjoon. Useimmat Viipurin piispat olivat vanhuuden vaivaamia ja heidän virkakautensa lyhyitä. Ainoastaan Petrus Bång on katsottu biografian arvoiseksi (Simolin 1912).

Isonvihan jälkeisistä Turun piispoista bibliografiaan on otettu suuret luonnontieteilijät Johannes Browallius (Österbladh 1929) ja Karl Fredrik Mennander (Forsman 1900) sekä vähemmän tunnetut Jonas Fahlenius (Appelroth 1930) ja Jacob Haartman (Lindman 1931). Porvoon piispoista Johannes Gezelius nuorimmasta (Grotenfelt 1908) ja Daniel Jusleniuksesta (Pietilä 1907-1910) on kirjoitettu elämäkerta.

Kaikista autonomian ajan arkkipiispoista on laadittu elämäkerta: Erik Gabriel Melartin (Takolander 1926), Edvard Bergenheim (Tiensuu 1985), Torsten Thure Renvall (Paunu 1952 ja Leppänen 1966) ja Gustaf Johansson (Alanen 1947). Muista piispoista sellaisen ovat saaneet Porvoon Magnus Jacob ja Carl Henrik Alopaeus (Tarkiainen 1985 ja Plit 1983), Carl Gustaf Ottelin (Näsman 1980) ja Frans Ludvig Schauman (Rosenqvist 1926-1928 ja Pirinen 1985) sekä Kuopion Otto Immanuel Colliander (Toiviainen 2005).

Itsenäisen Suomen arkkipiispoista bibliografiassa ovat kaikki Jukka Paarman edeltäjät Mikko Juvaa lukuun ottamatta. Muista piispoista ovat elämäkertansa saaneet Porvoon Herman Råbergh (von Bonsdorff 1957-1962), Tampereen Jaakko Gummerus (Ijäs 1990) ja E. G. Gulin (Krapu 2009), Oulun Yrjö Wallinmaa (Jalovaara 2021), L. P. Tapaninen (Juva 1989) ja Olavi Rimpiläinen (Junkkaala 2021), Kuopion Eino Sormunen (Alhonsaari 1987), Olavi Kares (Ylikangas 2018) ja Jukka Malmivaara (Toiviainen 1999), Lapuan Eero Lehtinen (Arkkila 2008) ja Helsingin Irja Askola (Mattson 2021 ja Pruuki 2022).

Oheisen asetelman mukainen sarja alkaa Johannes Terseruksen elämäkerrasta ja ulottuu juuri ilmestyneeseen Irja Askolan elämäkertaan.

Suomalaiset piispaelämäkerrat 1795-2022

1795	Jacob Tengström	Johannes Terserus
1796–1813	Jacob Tengström	Isaacus Rothovius
1825	J. J. Tengström	Johannes Gezelius vanhempi
1833	J. J. Tengström	Johannes Gezelius nuorempi
1899	M.G.Schybergson	Jacob Tengström
1900	J. R. Forsman	Karl Fredrik Mennander
1906	Rurik Holm	Johannes Terserus
1907	Antti J. Pietilä	Daniel Juslenius
1909	Ossian Grotenfelt	Johannes Gezelius nuorin
1908	Jaakko Gummerus	Mikael Agricola; saks. 1941
1912	Albin Simolin	Petrus Bång
1913	Gabriel Nikander	Jacob Tengström
1926–1927	Alfons Takolander	Erik Gabriel Melartin
1923–1928	Eric Anthoni	Jacob Tengström
1927–1928	V. T. Rosenqvist	Frans Ludvig Schauman
1928	Väinö Perälä	Eskil Petraeus
1929	Kaarlo Österbladh	Johannes Browallius
1930	Astrid Appelroth	Jonas Falander
1931	Sven Lindman	Jacob Haartman
	Aleksi Lehtonen	Johannes Gezelius vanhempi
1932	Juhani Rinne	Henrik
1937	Rafael Holmström	Ericus Erici Sorolainen
	Yrjö Wallinmaa	Gustaf Johansson
1942	Aarno Maliniemi	Henrik
	Wolfgang Schmidt	Paulus Juusten; suom. 1943
1947	Yrjö J. E. Alanen	Gustaf Johansson
1948	Martti Haavio	Henrik
1952	Eira Paunu	Torsten Thure Renvall
	Max von Bonsdorff	Herman Råbergh
1956	Jaakko Gummerus	Mikael Agricola
1957	Olavi Tarvainen	Mikael Agricola
1959	Martti Parvio	Isaacus Rothovius
1960	Birgit Klockars	Hemming; suom. 2017
1966	Glory Leppänen	Torsten Thure Renvall
1977	Pentti Laasonen	Johannes Gezelius vanhempi
	Nils Näsman	Carl Gustaf Ottelin
1983	Osmo Alaja	Ilmari Salomies
	Keijo Plit	Carl Henrik Alopaeus
1984	E. I. Kouri	Ericus Erici Sorolainen
1985	Kyllikki Tiensuu	Edvard Bergenheim
	Kari Tarkiainen	Magnus Jacob Alopaeus
	Viljo & Kari Tarkiainen	Mikael Agricola
	Kauko Pirinen	Frans Ludvig Schauman

1987	Antti Alhonsaari	Eino Sormunen
1988	Pentti Laasonen	Johannes Gezelius nuorempi
1989	Mikko Juva	L. P. Tapaninen
1990	Matti Ijäs	Jaakko Gummerus
1993	Vesa Vares	Lauri Ingman
1994	Hannu Välimäki	Lauri Ingman
1996	Vesa Vares	Lauri Ingman
1997	Ari-Pekka Palola	Magnus Olai Tavast ja Olaus Magni
1998	Hannu Välimäki	Lauri Ingman
1999	Kalevi Toiviainen	Jukka Malmivaara
2005	Kalevi Toiviainen	O. I. Colliander
2006	Tuomas Heikkilä	Henrik; ruots. 2009
2007	Simo Heininen	Mikael Agricola; ruots. 2017
	Kalevi Toiviainen	Erkki Kaila
2008	Pekka Niiranen	Martti Simojoki
	Mika Pajunen	Aleksi Lehtonen
	Martti Arkkila	Eero Lehtinen
2009	Jenni Krapu	E. G. Gulin
	Pentti Laasonen	Johannes Gezelius nuorempi
2012	Gustav Björkstrand	Jacob Tengström
	Simo Heininen	Paulus Juusten
2013–2015	Juha Seppo	Martti Simojoki
2015	Kaisa Häkkinen	Mikael Agricola
2016	Gustav Björkstrand	John Vikström; suom. 2016
2018	Kimmo Ylikangas	Olavi Kares
2021	Timo Junkkaala	Olavi Rimpiläinen
	Ville Jalovaara	Yrjö Wallinmaa
	Anne Mattsson	Irja Askola
2022	Hannu Mustakallio	John Vikström
	Heli Pruuki	Irja Askola

Luettelon ensimmäinen teos aloittaa suomalaisen biografisen kirjallisuuden. Piispaelämäkertojen lisäksi Jacob Tengström laati kolmiosaisen teoksen hiippakunnan pappien palkkauksesta ja julkaisi yhdeksän nidettä kirkkohistorian lähteitä. Hänen veljenpoikansa J. J. Tengström jatkoi piispaelämäkertojen sarjaa ja hänen vävynsä Wilhelm Gabriel Lagus toimitti painosta Turun tuomiokapitulin kiertokirjeet. Arkkipiispan aloitteesta Carl Henric Strandberg

kokosi hiippakunnan paimenmuiston. Näillä teoksilla Jacob Tengström sukulaisineen ja oppilaisineen aloitti modernin suomalaisen kirkkohistoriankirjoituksen. Ne perustuvat pääasiassa Turun akatemian, hovioikeuden ja tuomiokapitulin arkistoihin ja tallensivat runsaasti sitä lähdeainesta, joka tuhoutui Turun palossa 1827.

Turun palon jälkeen koitti kirkkohistorian takatalvi. Helsingin yliopiston kaksi ensimmäistä oppiaineen professoria eivät kirjoittaneet koti-

maisista aiheista, eivätkä paljon muustakaan. Vuosisadan puolivälin jälkeen Matthias Akiander jatkoi Tengströmien linjaa julkaisemalla seitsensoisaisen lähdekokoelman suomalaisista uskonnollisista liikkeistä sekä itäisen hiippakunnan paimenmuiston, josta otettiin uusi painos 2008.

Piispaelämäkertojen sarja jatkui vasta 1899. Uuden vuosisadan aloitti Juho Rud. Forsman (vuodesta 1906 Koskimies) suomenkielisellä teoksella. Toinen suomalaisuusmies Antti J. Pietilä kirjoitti ihailemastaan fennofiili Daniel Jusleniuksesta (1907-1910). Viime vuosisadalla teemaan kuuluvia teoksia ilmestyi parin vuoden väliajoin ja sen jälkeen keskimäärin yksi vuodessa.

Valikoimaan kuuluu eri kokoisia, erilaatuisia ja eritasoisia teoksia. Kokoelman *magnum opus* on Juha Sepon kaksiosainen Simojoki-elämäkerta, yli 1300 sivun mittainen kertomus itsenäisyyden ajan merkittävimmästä kirkonjohtajasta. Wolfgang Schmidtin 124 sivun mittainen Juustenin elämäkerta on suppein. Myös taso vaihtelee. Väitöskirjoja on 22, ja ne täyttävät lähes poikkeuksetta korkeat akateemiset kriteerit. Tasosta ovat takeena myös tieteelliset seurut. Kirkkohistoriallinen seura on julkaissut 24 piispaelämäkerta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 6, Svenska Litteratursällskapet i Finland 5, Luther-Agricola-seura 2 ja Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura yhden.

Kaikki teokset eivät ole tutkimuksia. Olavi Tarvaisen laatima Agricolan elämäkerta (1957) on suunnattu perustiedoksi seurakuntien opintokerhoille. Osmo Alajan kirjan nimi *Anteeksi, kuka olikaan Ilmari Salomies* (1983) antaa ymmärtää, että kyseessä ei ole tutkimus, vaan käsivaralla tehty hahmotelma ilman lähdeluetteloa ja hakemistoa. Ne puuttuvat myös Glory Leppäsen isoisästään Torsten Thure Renvallista kirjoittamasta kulttuurihistoriallisesta teoksesta (1966).

Nunna Krisoduli (Anna-Leena Lampi) kirjoitti teoksen *Arkkipiispa Paavali hengellisen lapsensa silmin* (2008). Sitä leimaa palvova suhde ”isä Arkkipiispaan”, mutta se tuo rivien välissä esiin luunkovan hallintomiehen. Pyhimyselämäkeroilla on ortodoksisessa kirkossa vahvat perinteet, mutta myös luterilaisia piispoja on katseltu

opetuslapsen näkökulmasta. Mitä lähempänä esipaimen on kuvaajaansa, sitä yleisemmin puuttuu kriittinen ote (esim. Alanen 1947, Arkki-la 2008 ja Junkkaala 2021).

Kaksi kolmannelta eli 89 piispaa on jäänyt ilman elämäkerta. Köykäisiksi punnituista paimenista ei sellaisia laadita. Joukosta ei löydy suuria lurjuksia, mutta muutamia on jäänyt raittamaan mainehaitta. Paulus Juusten ei löytänyt edeltäjästään Petrus Follingiuksesta mitään positiivista. Elis Bergroth antoi 1900-luvun alussa nuivan arvion edellisen vuosisadan piispoista. Hänen mielestään Porvoon Johan Molander ”oli tavallinen virkamies, joka konemaisesti teki tehtävänsä” ja jonka kuolemassa ”ei kirkko paljon menettänyt”. Hänen syntinään oli herätysjohtaja Henrik Renqvistin karkottaminen Svartholman linnoitukseen.

Bibliografiassa on aukkoja myös merkittävien kirkonmiesten kohdalla. Viipurin hiippakunnan Petrus Bjugg oli Turun Rothoviuksen tavoin valtakunnankansleri Axel Oxenstiernan valitsema ase takapajuisten suomalaisten sivistämiseksi. Isonvihan jälkeinen jälleenrakentaja Herman Witte on ilman elämäkerta toisin kuin samaan aikaan Porvoossa vain vähän aikaan saanut Gezelius nuorin (Grotenfelt 1908). Viimeinen Turun luonnontieteilijäpiispa Jacob Gadolin on myös jäänyt varjoon. Zacharias Cygnaeus nuoremman ura on mielenkiintoinen. Hän ei ehtinyt olla täyttä vuotta Porvoon piispana, kun keisari nimitti hänet Pietarin evankeliseksi piispaksi.

Itsenäisyyden alkuaajan kirkonjohtajiin kuulunut J. A. Mannermaa on ilman elämäkerta, samoin ruotsinkielisen hiippakunnan perustajaisä Max von Bonsdorff ja tämän seuraaja G. O. Rosenqvist. Jaakko Gummerusta ja Aleksi Lehtosta käsittelevät tutkimukset eivät kata heidän koko uraansa, ja sama koskee Gustaf Johanssonia ja Ilmari Salomiestä. Mikko Juvan elämäkerta on tekeillä.

TT Simo Heininen on Helsingin yliopiston yleisen kirkkohistorian professori emeritus

• simo.heininen@helsinki.fi

BIBLIOGRAFIA

- Alaja, Osmo (1983). *Anteeksi, kuka olikaan Ilmari Salomies*. Helsinki: Otava.
- Alhonsaari, Antti (1987). *Eino Sormunen, kulttuuri-piispa*. Kirkon tutkimuskeskus sarja A:47. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Alanen, Yrjö J. E. (1947). *Gustaf Johansson: Elämätkuvaus*. Porvoo: WSOY.
- Anthoni, Eric (1923-1928). *Jacob Tengström och stiftsstyrelsen i Åbo stift 1808-1832*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 18:1-2. Helsingfors: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Appelroth, Astrid (1932). *Jonas Fahlenius som biskop i Åbo 1734-1748*. Pro gradu. Åbo Akademin kirjasto.
- Arkkila, Martti (2008). *Kristuksen kirkko vai ihmisten? Piispa Eero Lehtinen kirkollisena ja evankelisena vaikuttajana 1911-1974*. Helsinki: Arkki.
- Björkstrand, Gustav (2012). *Jacob Tengström: Universitetsman, kyrkoledare och nationsbyggare*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Björkstrand Gustav (2016). *Livet är ett lagspel: John Vikström som kyrklig ledare och samhällspåverkare*. Helsingfors: Fontana. *Elämä on joukkuepeleä: John Vikström kirkollisena ja yhteiskunnallisena toimijana*. Suomentanut Sirpa Hietanen. Helsinki: Kirjapaja.
- Bonsdorff, Max von (1955-1962). *Herman Råbergh, en förgrundsgestalt i Finlands kyrka 1-2*. Helsingfors: Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland.
- Forsman, Juho Rud. (1900). *Kaarle Fredrik Mennander ja hänen aikansa*. Turku: Tekijä.
- Grotenfelt, Ossian (1908). *Borgå förste biskop Johannes Gezelius Nepos*. Borgå: WSOY.
- Gummerus, Jaakko (1908). *Mikael Agricola: Elämäkerrallinen kuvaus*. Jyväskylä: Gummerus.
- Gummerus, Jaakko (1941). *Michael Agricola: Der Reformator Finnlands*. Helsinki: Luther-Agricola-Gesellschaft.
- Gummerus, Jaakko (1956). *Mikael Agricolan rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 44. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Haavio, Martti (1948). *Piispa Henrik ja Lalli: Pyhän Henrikin surmavirren historiaa*. Helsinki: WSOY.
- Heikkilä, Tuomas (2006). *Pyhän Henrikin legenda*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1039. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkilä Tuomas (2009). *Sankt Henrikslegenden*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Heininen, Simo (2007). *Mikael Agricola: Elämä ja teokset*. Helsinki: Edita.
- Heininen, Simo (2012). *Agricolan perintö: Paulus Juusteninin elämä*. Helsinki: Edita.
- Heininen, Simo (2017). *Mikael Agricola: Hans liv och verk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Holm, Rurik (1906). *Joannes Elai Terserus: Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif I*. Lund: Gleerup.
- Holmström, Rafael (1937). *Eerikki Eerikinpoika Sorolainen: Piispa ja teologi, kansanopettaja ja saarnaaja*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 39. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Häkkinen, Kaisa (2015). *Spreading the Written Word: Mikael Agricola and the Birth of Literary Finnish*. Studia Fennica Linguistica. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ijäs, Matti (1993). *Jaakko Gummerus kirkkohistoriantutkijana*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 165. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Jalovaara, Ville (2021). *Piispa Wallinmaan surma: Partisaani-isku Saariselällä 1943*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Junkkaala, Timo (2021). *Olavi Rimpiläinen: Viimeinen vanhauskoinen*. Helsinki: Perussanoma.
- Juva, Mikko (1989). *Mies etsi vapautta: L. P. Tapanisen elämä*. Pieksämäki: Kirjaneliö.
- Klockars, Birgit (1960). *Biskop Hemming av Åbo*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Klockars, Birgit (2017). *Turun piispa Hemming*. Suomentanut Eva Ahl-Waris. Vaasa: Birgittalaisisarten ystävät.
- Kouri, E. I. (1984). *Saksalaisen käyttökirjallisuuden vaikutus Suomessa 1600-luvulla: Ericus Ericin postillan lähteet*. Suomen kirkkohistoriali-

- sen seuran toimituksia 129. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Krapu, Jenni (2009). *E. G. Gulinin ekumeeninen työ ja ajattelu*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 211. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Laasonen, Pentti (1977). *Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 103. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Laasonen, Pentti (1988). *Johannes Gezelius d. J. und die Rezeption des deutschen Pietismus in Finnland*. Wolfenbütteler Beiträge 8. Frankfurt am Main: Klostermann.
- Laasonen, Pentti (2009). *Vanhan ja uuden rajamaastossa: Johannes Gezelius nuorempi kulttuurivai-kuttajana*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 210. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Lehtonen, Aleks (1931). *Die livländische Kirchenordnung des Johannes Gezelius*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 32. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Leppänen, Glory (1966). *Arkkipiispan perhe ja Aino Acté*. Helsinki: Otava.
- Lindman, Sven (1931). *Jacob Haartman i Åbo Akademi och som biskop i Åbo*. Pro gradu. Åbo Akademin kirjasto.
- Maliniemi, Aarno (1942). *De Sancto Henrico, episcopo et martyre II*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 45:2. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Mattsson, Anne (2021). *Irja Askola: Elämäkerta*. Helsinki: Kirjapaja.
- Mustakallio, Hannu (2022). *John Vikström under nio årtionden: Från teologie studerande till ärkebiskop emeritus*. Åbo: Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi.
- Niiranen, Pekka (2008). *Martti Simojoki, kirkon ääni*. Helsinki: Kirjapaja.
- Nikander, Gabriel (1913). *Jacob Tengström såsom akademisk lärare och biskop intill 1808*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Näsman, Nils (1980). *Carl Gustaf Ottelin: Biskop i Borgå*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 114. Helsingfors: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Pajunen, Mika K. T. (2008). *Towards a Real Reunion: Archbishop Aleks Lehtonen's Efforts for Closer Relations with the Church of England 1945–1951*. Helsinki: Luther-Agricola-Society.
- Palola, Ari-Pekka (1997). *Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika: Turun piispat 1412–1460*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 178. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Paunu, Eira (1952). *Torsten Thure Renvall: Elämä ja toiminta*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 53. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Perälä, Väinö (1928). *Eskil Petraeus: Turun yliopiston professori ja hiippakunnan piispa 1593–1657*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 25. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Parvio, Martti (1959). *Isaacus Rothovius, Turun piispa*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 60. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Pietilä, Antti J. (1907–1910). *Daniel Juslenius: Hänen elämänsä ja vaikutuksensa I-II*. Tampere-Porvoo: Tampereen kirjapaino & WSOY.
- Pirinen, Kauko (1985). *Schaumanin kirkkolain synty*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 132. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Plit, Keijo (1984). *Carl Henrik Alopaeus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 128. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Pruuki, Heli (2022). *Sydänten piispa Irja Askola*. Helsinki: Tammi.
- Rinne, Juhani (1932). *Pyhä Henrik: Piispa ja marttyyri*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 33. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Rosenqvist, V. T. (1926–1928). *Frans Ludvig Schauman 1-2*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Schmidt, Wolfgang (1942). *Paul Juusten och Finlands gamla biskopskronika*. Åbo: Bro.
- Schmidt, Wolfgang (1943). *Paavali Juusten ja Suomen piispainkronikka*. Turku: Silta.
- Seppo, Juha (2013). *Martti Simojoki I: Kirkonmies ja muuttuva maailma*. Helsinki: WSOY.

- Seppo, Juha (2015). *Martti Simojoki 2: Arkkipiispan aika*. Helsinki: WSOY.
- Simolin, Albin (1912). *Petrus Bång: Biografisk studie*. Helsinki. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 10. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Takolander, Alfons (1926–1927). *Erik Gabriel Melartin: Hans liv och verksamhet I–II*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 21–22. Helsingfors: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Tarkiainen, Kari (1985). *Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus*. Historiallisia tutkimuksia 128. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Tarkiainen, Kari (2007). *Ruotsin ja Venäjän rajaneuvottelut 1557: Mikael Agricola Ruotsin lähetystön jäsenenä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tarkiainen, Kari & Vilho (1985). *Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja*. Helsinki: Otava.
- Tarvainen, Olavi (1957). *Aamun mies: Mikael Agricolan elämä ja työ*. Helsinki: Agricola-seura.
- Tengström, Jacob (1795). *Minne öfwer Joannes Elai Terserus*. Åbo: Frenckell.
- Tengström, Jacob (1796–1813). *Vita & Merita Isaaci B. Rothovii*. Aboae: Frenckell.
- Tengström, Johan Jacob (1825). *Biskopen i Åbo stift Johan Gezelii den äldres minne*. Åbo: Chr. Ludv. Hjelt.
- Tengström, Johan Jacob (1833). *Gezelii den yngres minne*. Helsingfors: G. O. Wasenius.
- Tiensuu, Kyllikki (1985). *Edvard Bergenheim: Toiminta koulumiehenä ja arkkipiispana vuoteen 1863*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 133. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Toiviainen, Kalevi (1999). *Jukka Malmivaara: Sanan ja miekan mies*. Helsinki: Kirjapaja.
- Toiviainen, Kalevi (2005). *Muurinvartija: O. I. Colliander Kuopion ja Savonlinnan hiippakuntien piispana 1897-1924*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 194. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Toiviainen, Kalevi (2007). *Erkki Kaila: Yliopistomies ja kirkonjohtaja*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 255. Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- Wallinmaa, Yrjö (1937). *Piirteitä Gustaf Johanssonin toiminnasta Kuopion hiippakunnan piispana: Synodaalikirjoitus Oulun hiippakunnan pappeinkokoukseen v. 1937*. Oulu: Kirjola Oy:n kirjapaino.
- Vares, Vesa (1993). *Konservatiivi ja murrosvuodet: Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa*. Historiallisia tutkimuksia 174. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Vares, Vesa (1996). *Vanhasuomalainen Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa*. Helsinki: WSOY.
- Välimäki, Hannu (1994). *Lauri Ingman kirkkopoliittikkona*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 166. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Välimäki, Hannu (1998). *Lauri Ingman suomalaisen uskontokasvatuksen ja koulun kehittäjänä*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 179. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Ylikangas, Kimmo (2018). *Pietististä humanistiksi? Olavi Kares herännäisyyden, kirkon ja yhteiskunnan muutoksen keskellä*. Helsinki: Unigrafia.
- Österbladh, Kaarlo (1929). *Juhana Browallius: Tiedemies, valtiopäivämies ja piispa*. Turun yliopiston julkaisuja B XI. Turku: Turun yliopisto.